

סוד ד' ליראיו

במשפט כהן סימן צו דן מרן הרב זצ"ל ב"קדושת מקום מקדשנו בזה"ז". תשובה זו, החלוקה ל"י סעיפים, היא התשובה הארוכה ביותר בכל תשובותיו של הרב, ואם אינני טועה, אחת התשובות הארוכות ביותר בכל ספרות השו"ת. היא תופסת ארבעים וחמישה עמודים (עמ' קפכ-רכז).

בסעיף ז שם מברר הראי"ה בין השאר את הביטוי סוד ד' ליראיו בהשגת הראב"ד לדברי הרמב"ם ביד החזקה בהלכות בית הבחירה פרק ו הלכה יד "סוד ד' זה, אע"פ שאין אנו כדאים לעמוד בסוד קדשו של הראב"ד ז"ל, מ"מ ברור הוא שאין כוונתו בזה כלל על סכרא אנושית פשוטה --- וכן מתבאר לשון זה עצמו של סוד ד' ליראיו גם בתוספתא דר"י בן דורמסקית ורבי אליעזר בגמ' דחגיגה ד' ג ע"ב, שהוא כמשמעו, שסוד ד' מתגלה ליראיו ברוה"ק להאיר עיניהם לכוין את האמת להלכה --- והלשון הזה עצמו של סוד ד' ליראיו שנאמר בד' [כדברי] הגמ' דחגיגה על דבר שיש לו מקום בסכרא ושמחברו אח"כ מהלכה, נאמר ג"כ במקומות שונים בש"ס על ענינים אחרים שאין להם יסוד בסכרא אלא בהופעה שמימית בדרך נבואה שנתנה לחכמים, וכהא דסוטה ד' ד ע"ב גבי בן עזאי מנא ל"י כו', ואיבעית אימא סוד ד' ליראיו, וזה דבר שלא באה עליו הלכה מבוררת. ושם בד' י ע"א גבי פדגרא דאסא מלך יהודה מנא ידע כו' א"ד [איכא

דאמרין] סוד ד' ליראיו ובריתו להודיעם. וה"נ סוד ד' ליראיו של הראב"ד הוא מכון לא לסברא בעלמא, שאינה מוכרעת כלל אליבא דדינא, אלא למה שנגלה ע"פ הופעה של קדושה שלמעלה מהשכל האנושי --- אמנם לשונו זה של הראב"ד אינו דומה במובנו ללשון זה שבדברי ר"א בחגיגה, ששם היתה הכונה על החלטת ההלכה שכיונו להלכה למשה מסיני שבידו, אבל הראב"ד לא החליט כלל את ההלכה. והדין נותן (צ"ל נוטה? ד.ת.) לכך שלא להחליט ההלכה ע"פ סוד ד', שהרי אין פוסקים הלכות ע"פ רוח"ק, ולא בשמים היא. אלא שלגבי סברת הרמב"ם, שלא מצא לה מקור והיתה בעיניו כסברא בלא יסוד, השתמש הוא לדחותה ולפקפק עליו ע"פ הארת רוח"ק שלו, שנגלתה לו ע"פ סוד ד' הבחינה של קדושת המקדש בבית השני בימי עזרא וערכו לגבי הבית הראשון ולגבי אור הקדושה של הבית השלישי והגאולה העתידה במהרה בימינו¹.

בלשון זה נקט הראב"ד גם ביד החזקה הלכות טמאי משכב ומושב פרק ז הלכה ז "ברוך ה' אשר גלה סודו ליראיו". וכן כתב בהקדמתו לפירושו למסכת עדויות "אני מודיע לכל הקורא בספר הזה --- כי אין עמי בכל אלה לא מפי רב ולא מפי מורה כי מעזרת הא-ל לבדו המלמד לאדם דעת --- והנמצא בו מן הטוב והישר ידע כי הוא מן הסוד כענין שנאמר סוד ד' ליראיו". כן תמצא אצל הראב"ד לשונות קרובים. הרמב"ם פוסק, שהדס שנקטם ראשו כשר ומשיג עליו הראב"ד "כבר הופיעה רוח הקודש בבית מדרשנו מכמה שנים והעלינו שהוא פסול" (הלכות לולב פרק ח הלכה ה). סמוך לסיום אחת מתשובותיו העוסקת בדיני ממונות כתב "הנה לך אחי תשובות שאלותיך כפי מה שהראוני מן השמים"² וכן כתב במקום אחר "כך הראוני מן השמים"³ ובלשון דומה "ונודמן לי פירוש מן השמים."⁴

1. שם עמי רז-רח, ועיין עוד בפנים עמי רח-רי.

2. תמים דעים סימן נ.

3. שיטח מקובצת לבייק קיב ע"א, ב"מ קב ע"א.

4. פירוש הראב"ד לספרא פרשת אחרי מות.

שלושה חכמים מגדולי הדורות הביאו או דנו בדבריו של הראב"ד על סוד ה' ליראיו. כתב רבי חיים ויטאל בהקדמתו על שער ההקדמות שבראש חיבורו עץ חיים "...בספר השגותיו להרמב"ם ז"ל על הלכות לולב פ"ח גבי דין ההרס שנקטם ראשו כשר, השיג עליו הראב"ד ז"ל וכתב, ז"ל [זה לשונו], א"א, כבר הופיע רוח"ק בבית מדרשנו מכמה שנים והעלינו שהוא פסול וכו'. גם בה' [בהלכות] בית הבחירה בפ' ששי במ"ש הרמב"ם, שהנכנס למקדש בזמן הזה חייב כרת השיג עליו וכתב, א"א, וכך נגלה לי מסוד ה' ליראיו, עכ"ל.⁵ והביא את הדברים הללו של מהרח"ו החיד"א בשם הגדולים ערך הראב"ד השלישי והוסיף "וזה מסכים למ"ש מהריב"ל ח"ג סי' קטז, וכן נראה בתורת חיים למהרח"ש ח"ג סי' סח דף קז ע"א, ודלא כמהר"ם נ' חכיב בס' כפות תמרים דף יב ע"ב. בחון בהם וחקור מהם". וחזר על הדברים בערך רבינו יעקב החסיד, הוא רבינו יעקב ממרויש, בעל שאלות ותשובות מן השמים, שהוא ערך חשוב לעצמו, הדין בארוכה בסוגיא שהתורה לא בשמים היא, שיש לייחד לו דיון מיוחד.

החיד"א נתכווין לדבריו של רבי יוסף נ' לב בספר תשובותיו ח"ג סימן קטז "...והרמב"ן ז"ל מזה המעשה (בתנור של עכנאי - ב"מ נט ע"ב) למד כההיא פלוגתא דנקטם ראשו של הדס, דהראב"ד פסק כסתם משנה, דתנן נקטם ראשו פסול וכתב, כבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשנו והעלינו שהוא פסול כסתם משנתנו כו' ומקום הניחו לנו מן השמים, ע"כ. וכתב המגיד משנה, ועם כל השבח שהוא משבח סברתו כבר ראה הרמב"ן דבריו והשיב עליהם וכו'. ואין ספק שהרמב"ן האמין לדבריו שהופיע רוח הקודש בבית מדרשו, ומקום הניחו לו מן השמים. ונראה לכאורה שהם דברים כפשוטן, שהופיע רוח הקודש בני מדרשו והורה כדבריו, ועם כל זה חלק על דבריו.⁶

5. זורשה תרניא.

6. אמשטרדם תציוו נט ע"ב.

ראינו ששלושת הגדולים הללו הבינו את דברי הראב"ד כפשוטם ולא כלשון מליצה וגוזמא בעלמא. לא כן סבר גדול אחר, ר' משה ן' חביב, שכתב בחיבורו כפות תמרים על מסכת סוכה בביאורו למשנה בפרק לולב הגזול לב ע"ב נקטם ראשו פסול "הרי"ף והרמב"ם דחו משנה זו מהלכה --- והראב"ד פסק כסתם מתני', יעו"ש. וחלוק הראב"ד הביאו בס' תמים דעים סי' רכא והרז"ה בספר המאורות --- וראיתי בהריב"ל ח"ג סי' קי דף קיז שהבין כי רוח הקודש ממש הופיע בבית מדרשו של הראב"ד ואעפ"כ חלק עליו הרמב"ן משום דלא בשמים היא, יעו"ש. ואחר נשיקת ידיו של הריב"ל יר' כי לא נשתבח הראב"ד שממש הופיע רוח הקודש לו בדין זה, אלא כיון שערב לו הפי' והחילו' [והחילוקים] שפי' אמר כן בדרך גוזמא. והרי דברי הראב"ד הביאם בס' תמים דעים ושם נחבאר דהראב"ד אמרה למילתיה מכח טענות וקושיות ולא אמרה בשם רוח הקודש. ומ"ש ה"ה [הרב המגיד] ז"ל דחלק עליו הרמב"ן היינו מ"ש הרמב"ן בס' המלחמות לדחות דברי הרז"ה שהיא כדעת הראב"ד, ודחה סברתו מכח סברות וטענות לא מטעם לא בשמים היא.⁷

דברי הראב"ד שהבאנו למעלה, "שכבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשו מכמה שנים", מסתיימים כלשון זה "והכל ברור בחבורנו ומקום הניחו לנו מן השמים". הראב"ד נתכווין לחיבורו על הלכות לולב, שכדבריו הנ"ל של ר' משה ן' חביב בכפות תמרים "הביאם בתמים דעים".⁸ מן החיבור ההוא אתה למד, שהראב"ד "אמרה למילתיה מכח טענות וקושיות ולא אמרה בשם רוח הקודש". החכם ר' יעקב כ"ץ סבור, ש"הוכיח ר' משה חביב את טענתו בהוכחה שאין עליה תשובה" שדברי הראב"ד הם "בדרך גוזמא" ומוסיף כ"ץ "למרכה האירוניה מסיים הראב"ד את המשא ומתן הארוך שלו כאותו ענין במלים "והנוטה מזה הדרך נוטה מדרך השכל".⁹ לפיענ"ד מסקנתו של כ"ץ אינה מוכרחת. אמנם בחיבורו על הלכות לולב

7. נכלל בספרו שמות בארץ, קושטא תפ"ז, יב ע"ב.

8. שם.

9. יעקב כ"ץ, בין הלכה לקבלה, תשד"ס, עמ' 17.

פסק לא כרבי טרפון אלא כסתם משנה "מכח טענות וקושיות ולא אמרה בשם רוח הקודש", וסבר "והנוטה מזה הדרך נוטה מדרך השכל".¹⁰ אמנם הבירור ההלכתי ודרך השכל הביאו את הראב"ד להכרעתו, שהדס שנקטם ראשו פסול, אבל כמכה בפטיש מוסיף הראב"ד, שהיה לו סייעתא דשמיא בכך ש"הופיע רוח הקודש בבית מדרשנו".

גם החכם ר' יצחק טברסקי, שכתב ביוגרפיה מקפת של הראב"ד,¹¹ סבור, שהוא נתכווין בכל לשונותיו הנ"ל רק למליצה ולגוזמא בעלמא. בספרו האנגלי קיבץ את כל הלשונות הללו והדומים להם אצל הגאונים, הרמב"ם והראב"ד וראשונים אחרים ואצל משוררי ימי הביניים¹² והכריע כדעתו של בעל כפות תמרים. נראה לי שיש להבחין בין הלשון הראוני מן השמים (וכן נודמן לי מן השמים) לבין הלשונות סוד ד' ליראיו, הופיע רוח הקודש בבית מדרשנו. הלשון הראשון השגור הרבה אצל הגאונים, וכן נמצא אצל הרמב"ם, ראשונים¹³ ומשוררים אין ספק, שהוא רק לשון מליצה. וקרא בדברים של בעל שבלי הלקט, "יכוין לבו לשמים. ואם חננו השם דעת וחכמה יבין בדברי האוסרין ובדברי המתירין, ויעשה כמו שהראוהו מן השמים. כי אין לו לאדם אלא מה שעניו רואות ואזניו שומעות ומבין מדעתו".¹⁴ אבל הלשונות האחרונים נראה לי שיש בהם זכר ורמז להשראה ממרום.

-
10. נדפס עיי חרב חיים דב שעוועל בסוף תשובות הרמב"ן, שחוציא לאור בשנת תשלי"ב, שם עמ' קצט. ועיין כץ שם הערה 23.
11. Rabad of Posquieres, 1980.
12. שם, 291-300 pp.
13. מחדורת ראי"ח פריימן חי"ד, תרצ"ד, סי' שע"א; מחדורת ריי בלאו, תשמ"ו, סי' תמ"ט.
14. שבלי הלקט, חוצאת רמ"ז חסידה, חסנולח. א, תרצ"ד. ועיין טברסקי שם עמ' 295 הערה 39.

*

ומעניין לעניין קרוב. בירושלמי נדה פרק ב הלכה ז מובאת השאלה אם יש לראות כתמים כלילה. רבי ראה כלילה וטימא. אמר שובקתיה לצפרא. ראה ביום וטיהר. אמר גדולים הן דברי חכמים שאמרו אין רואין כתמים כלילה. אמר שובקתיה לרמשא. ראה כלילה וטיהר. אמר ולא אני הוא שטעיתי. הוא שדיהא [שדהה]. והעיר על כך אאמו"ר זצ"ל בחיבורו עלי תמר, שנראה לבאר עפ"י מה שאמרו להלן שהתורה האמינה לאשה שאינה שוגה בהשערותה וכח המדמה ומפני כן נאמנת לומר כזה ראיתי, וילפינן לה מדכתיב וספרה לה. ולפיכך כשרבי ראה שוב כלילה שניה וטיהר וכמו שקבע בראיות היום מזה החליט שלא שגה בהשערותו וכוחו המדמה. אכן כן הוא שאם אשה פשוטה לא שוגה, היעלה על הדעת שישגה רבי ששכלו שכל תורה והשערותו השערה מדעת חזקה בכח מדמה מפותח בסוד ד' ליראיו, אלא לא טעה רבי והוא הוא שדיהא. ומוסיף אאמו"ר זצ"ל "בקשר לזה יש לציין את דברי מרן הגרא"י הכהן קוק זצ"ל בהסכמתו על ספר פרדס יוסף סוף ספר בראשית, עיין במו"נ בפרקי הנבואה ע"ד [על דבר] ההכנה של כח המשער שבנביאים, שהיא מכשירתם לקבל את השפע של הנבואה. ומעין זה נמצאו גם אנשי פלא בדורות האחרונים. ובקובץ תורה מציון, כמדומה בשנת תרנ"ה, כתוב שלפני פטירתו של הגאון רבי י"ל דיסקין הרב מבריסק זצ"ל הביא לו הממונה על שאלות נשים שאלה ע"ד של בדיקה והורה לחומר. האשה הנ"ל חשבה שמא מתוקף החולשה לא היה חוש הראיה של הצדיק כ"כ בהיר ועכבה איזה שעה והביאה לפניו עוד הפעם את העד בתור שאלה אחרת. גער כה הגאון ואמר, הלא זהו העד שהוריתי כבר עליו לאיסור. תמהו היושבים אצלו ושאלו אותו, רבינו, אולי היא באמת שאלה אחרת. השיב להם בכדיחותא, הלא המספר של חוטי העד בשתי הוא כך ובערב הוא כך וכך. מיד הפרידו את העד לחוטים ונמצאו דבריו ז"ל מכוונים בלא חסר ויתר". עד כאן דבריו של הראי"ה שבעל עלי תמר העתיק

מן הסכמתו לספר פרדס יוסף.¹⁵ ואאמו"ר מוסיף "ואם השערה וסקירה מכוונת כזו יכולה להמצא בדורותינו, קו"ח בדורות הראשונים וכו', עיי"ש. ונראה שמפני כן אמר שובקתא לרמשא, כי לבו אמר לו שהשערתו אמת. ועיין בבבלי [נדה] כ ודף כא, גדול כח הבחנתם והשערתם דקה מן הדקה בזה, ושם נקרא רכי אלעזר מרא דארעא דישראל מפאת גדולתו בכח הבחנה דקה והשערה מכוונת, המחוננים בו גדולי ישראל וקראו עליו סוד ד' ליראיו"¹⁶.

ראוי להביא בקשר למה שכתבנו למעלה את הדברים שכתב הרב באיגרתו המפורסמת לר' יצחק אייזיק הלוי בעל דורות הראשונים, שבארץ ישראל, שבה נגלתה השכינה ושבה שרתה הנבואה "היתה הנבואה מעולם פועלת ג"כ על הליכות תורה שבע"פ... ואפילו אם נאמר שאין גומרים הלכה ע"פ נבואה, מכל מקום פועלת היא על סדור הלמודים. על כן בא"י שהיא מקום הנבואה יש רושם לשפע הנבואה בסדר הלמוד.¹⁷ הרב מבקש להסביר בזאת את ההבדלים בין הירושלמי המקצר בדברים לבין הבבלי המאריך בדברים וכן "החלוק שבין כהן לשופט, המוזכר בתורה לענין קבלה מבית-דין, שהכוונה: בין דרך לימוד שרוח הקודש גם כן מסייע את ברור ההלכה, והיינו כהן דשפתיו ישמרו דעת כי מלאך ה' צבאות הוא... לשופט, דהיינו שמוציא משפט על פי הסברא ודרך הלמוד המבורר מתוך פלפול"¹⁸.

15. פרדס יוסף לר' יוסף פאאנווסקי מפאביאנץ, בעל ספר פרי יוסף על מסכת גיטין, פיעטריקוב, תרצ"א, ח"א עמ' שסד. הסכמתו של הראי"ה ושל האדמו"ר ר' יצחק זעליג מסוקולוב וצ"ל הגיעו למחבר לאחר הדפסת הספר ולפיכך נדפסו בסופו. כן נדפסה הסכמתו של הרב במחזורת צילום, שיצאה בירושלים, כנראה בשנת תשכ"ח. בשנת תשל"ו נדפס הספר בשלישית בניו-יורק במחזורת צילום, ושם העיזו אינשי דלא מעלי להשמיט את הסכמת הרב וחינו במקום זה נייר חלק. החסכמה נדפסה בספר חסכמות הראיה בעריכתם של ר' יוחנן מנחם ישמח (ז"ל) ובנימין זאב כחנא, תשמ"ח, סימן ס. לעניינו חשובים גם דבריו של הראי"ה בחמשך שם "יוח"ה [וחוא חזין] בכח"ג במידי דאומדנא דאין לחקשות כלל מגבורי כח אבות העולם שחם חם המרכבה וכל רז לא אינס לחם, וזוהי גדולתו של יצחק אבינו שעושר ע"פ האומד, מה שלא ניתנה מדה זו לכוי"ע, וחברים מסתייעים ע"פ דרכי סוד ח' ליראיו".

16. עלי תמר, סדר נזיקין, עמ' שכט, וחשווה שם סדר זרעים ח"ב עמ' קטו. ור' גם מאמרי בספר זכרון ראי"ה, תשמ"ו, עמ' רכג-רכד.

17. אגרות הראי"ה, א, אגרת קג, עמ' קכג. וחשווה אורות עמ' פו-פז.

18. שם עמ' קכד.

אכן על מרן הרב, הכהן והשופט שבימיו, נאמרו הדברים. לפיכך תמצא לעתים אצל הרב, שגם בשעה שהוא עוסק בבירור ההלכה אין הוא מסלק עצמו מענייני אגדה וסתרי תורה. ודומה שאף הכרעותיו והוראותיו הלכה למעשה נבעו מכוח עליון שבנפשו, שהיתה בעלת סגולות כאריסמאטיות.¹⁹

*

ומסוד ד' ליראיו לברוך שחלק מחכמתו ליראיו. אבי-מורי הגאון רבי ישכר תמר זצ"ל עלה לארץ בגפו קצת לפני השנה האחרונה לחיי הרב, כאשר הניח אחריו בחו"ל את אימי-מורתי עליה השלום עם ילדיהם הקטנים, שכרובם הגדול כבר נולדו אז. עלייתו של אאמו"ר נתאפשרה תודות לרשיון עליה, שהשיג הרב בשכילו. כאשר זכה אבי להגיע לשערי הארץ עלה לביתו של הרב בירושלים כדי להודות לו על מעשהו. כאשר קיבל הרב את אבי-מורי ביקש אבי לברך עליו את הברכה ברוך שחלק מחכמתו ליראיו (כרכות נח ע"א).

וכן כתב בספרו עלי חמר: "והנה בשנת תרצ"ד שאלתי את הגאון מרא דארעא דישראל רא"י הכהן קוק ז"ל אם נוהגין היום לברך כשרואים חכמי ישראל. והשיב לי שעל חותנו הגאון אדר"ת ז"ל היו אחדים שרצו לברך עליו ברכה זו והוא לא נתן להם. ונימק דעתו שאף שברכת שחלק מחכמתו עד כמה שהדבר קשה מ"מ אפשרי הוא, שהרי סוגי החלקים שונים הם מאוד, ולמשל מי שהוא עשיר כשנכנס למסעדה מזמין סעודה גדולה בבשר ודגים, וזהו חלקו שמקבל. ומי שאין ביכולתו לזה מקבל רק בשר והשלישי רק דגים. ומי שאין ידו משגת אף לזה מקבל סלאט ולחם. ואף בחכמה יש מי שחלק לו ה' חלק גדול ואחר קיבל רק מעט מזעיר, אבל אעפ"כ חלק הוא ואפשר לברך עליו שחלק מחכמתו. אבל דא עקא מלת

19. חשווה מאמרי בקובץ הראייה, תשכ"ח [=סיני כרך נז, תשכח], שנכלל בספרי בקורת ומסח, אישים וספרים, תשל"ג - ר' שם עמ' 80.

ליראיו, כי מי יכול לייחס לעצמו שהוא ירא ה', ולפיכך לא נתן להם לברך עליו ברכה זו". ומוסיף אאמו"ר זצ"ל "ואכן מרוב חסידותו עשה כן [האדר"ת], כי גאון וצדיק היה וראוי היה לברך עליו ברכה זו"²⁰

20. עלי תמר סדר זרעים ח"א ע"ד רפט. וחשווה שם עמי רפח ועוד. ועיין גם במאמרי חנוכר בהערה 16 עמי רטז-ריז.

